

Anarhistička biblioteka
Anti-Copyright
22. 03. 2013.

Luigi Lucheni

Kako i zašto sam ubio caricu Sisi

Luigi Lucheni
Kako i zašto sam ubio caricu Sisi
2012.

S talijanskog prevela Erika Preden
Luigi Lucheni, *Come e perché ho ucciso la principessa Sissi*, Edizioni Anarchismo, 2009.
(izvorna dokumentacija: Archiv der Generalstaatsanwaltschaft, Gèneve)

<http://anarhisticka-biblioteka.net>

2012.

Sadržaj

Predgovor	5
Kako i zašto sam ubio princezu Sisi	7
Iz ispitivanja grofice Sztaray, caričine dvorske dame, održanog istog dana	9
Drugi dio Luchenijevog ispitivanja	11
Ispitivanje, 10. rujan 1898.	14
Popis osobnih stvari u vlasništvu Luigija Luchenija	17
Luchenijevo pismo upućeno Giuseppeu Turcu, vlasniku i odgovornom uredniku napuljskog liberalnog lista »Don Maurizio«	18
Ishod obdukcije, trajanje 55 minuta	18
Ispitivanje, 11. rujan 1898.	19
Ispitivanje, 12. rujan 1898.	21
Nastavak ispitivanja, 12. rujan 1898.	26
Pismo Luigija Luchenija upućeno predsjedniku Švicarske konfederacije, Eugènu Ruffyju	29
Pismo Luigija Luchenija gospođi Dolores de Vera Aragonskoj, princezi della Guardia, ulica Torre Arza (Palača Alliata), Palermo, Sicilija, Italija	29
Pismo upućeno Luigiju Lucheniju	31
Još jedno pismo upućeno Luigiju Lucheniju	31
Pismo Luigija Luchenija upućeno uredniku lista »Gazzetta di Parma«, Parma, Italija	32
Ispitivanje, 15. rujan 1898.	33
Ispitivanje, 16. rujan 1898.	34
Ispitivanje, 19. rujan 1898.	37
Ispitivanje, 26. rujan 1898.	37
Ispitivanje, 2. listopad 1898.	38
Ispitivanje, 4. listopad 1898.	39
Pismo Luigiju Lucheniju	41
Suđenje	43
Izjave Luigija Luchenija	43

Optužba javnog tužitelja	43
Pismo Luigija Luchenija princu Rameru de Vera Aragonskom u Palermu	47

mesa i krv moje krvi, napustila. Otjerala me iz svoje kuće, ali opraštam joj.

Gospodine komandante, mogu Vam zajamčiti da me upravitelj zatvora može smatrati zaista dobrim zatvorenikom, baš kao što ste me Vi opisali dobrim vojnikom. Trudio sam se da izvršim svoju dužnost, kao da imam nadstojnika kome se moram dokazati. Znam da mi moje dobro vladanje neće pomoći, ali nema veze. Ako sam bio sposoban ubiti, mogu biti i dobar zatvorenik. Neću nikada izgubiti hrabrost, ni s osamdeset godina. Uvijek ću biti Lucheni. Gospodine komandante, s radošću Vam kažem da nisam mogao imati bolju obranu. Proživio sam čitav moj život. Nisam ja tražio. Umrijet ću u zatvoru, ne kažem to da bi mi kazna bila blaža. No, sada sam zadovoljan jer svi poznaju Luchenijev život, od samog rođenja.

Jučer me posjetio svećenik. Da budem iskren, ne znam da li je bio katolik ili musliman. Kako god bilo, naišao je na tvrdoglavog klijenta. Obećao mi je da će često svraćati. Ne znam što će mi reći da utučem vrijeme. Rekao sam mu da će me vrlo teško preobratiti. Ako Vas zanima, mogu Vas izvijestiti dođe li do promjena.

Pozdravljam Vas i pozdravljam čitav eskadron. Oprostite što se Vaše ime pojavilo u novinama uz ime jednog ubojice.

Pozdrav svima!
Luigi Lucheni

Molim Vas, kažite Roti da uvijek mislim na njegov savjet. No, sada je prekasno. Ja sam živi mrtvac.

* * *

19. listopada 1910. Lucheni je u zatvorskoj sobi počinio samoubojstvo vješanjem, upotrijebivši remen hlača.

Predgovor

U 13,35, 10. rujna 1898. anarhist Luigi Lucheni izvršio je atentat kraj Ženevskog jezera na caricu Sisi, smrtno joj probovši prsa turpijom.

Lucheni ne posjeduje fizičku ljepotu kao Caserio, ni intelektualnu naobrazbu kao Henry, a ni privlačnu oholost Ravachola. On je samo jedan siromašni zidar. Njegov čin stoga nije naišao na slavu koja je uvijek pratila djela drugih anarhista. K tome, ubio je ženu, a nadasve ikonu (lažnu, kao što su sve ikone) »zlatnog doba«, suprugu Franje Josipa, austrijskog cara.

Međutim, ovo nam djelo može biti poučan primjer. Luchenijev je stav, mada ponekad čak djetinjast u svojem ushićenom prihvaćanju sudbine, zaista jedinstven. Ne obeshrabljuje se, neprekidno u protunapadu, ne želi ni pobjeći da bi zajamčio revolucionarnu razumljivost svojeg djela, ne odaje imena i odnosi svoju tajnu u grob.

Mogli bi mnogo toga reći o »jadnoj« Sisi, utvari ukrašenoj čak i sentimentalnom kinematografijom, ali bila bi to beskorisna analiza. Bit leži u njenoj carskoj kruni, u njenoj ulozi supruge, okrutne i daleke utješiteljice austrijskog cara.

Lucheni kroz brojna ispitivanja vrlo dobro iznosi razloge svojeg čina. U biti, anarhisti nisu nikada imali velikih nedoumica pri ovakvim odlukama.

Jedan siromašni zidar ustaje sam protiv povijesnog monumenta. Borba je neravna, svaka usporedba poražavajuća, ali ipak na koncu moralna dosljednost anarhista izranja u čitavoj svojoj kreposti. On u igru stavlja svoj život, ni više ni manje.

Alfredo M. Bonanno

ali koja zbog toga nije i blaža. Naprotiv, možda je i okrutnija: osuđenik je zauvijek zaboravljen i ostavljen sam sa svojim zločinom, noć i dan.

* * *

Nešto prije sedam sati navečer sudac čita osudu: doživotni zatvor. Lucheni ustaje i više iskreno prisutnima: »Anarhija kraljuje! Smrt aristokraciji!«

Zatim ga odvođe, bez otpora.

U 7:05 sati suđenje je završeno.

Pismo Luigija Luchenija princu Rameru de Vera Aragonskom u Palermu

Ženeva, 12. rujan 1898.

Gospodine komandante konjice, beskrajno Vam zahvaljujem za svjedočenje u mojem slučaju pred švicarskim vlastima. Znam, stvarnost je okrutna, ali to sam već znao. Moja sudbina nije lijepa. Moja budućnost je tužna, gospodine komandante. Ne mogu reći da nisam znao. Naprotiv: tražio sam. Previše sam se bio zbližio sa stvarnim životom i previše sam se trudio pronaći moje mjesto u društvu. Moj radnički posao više nije bio dovoljan da zadovolji moje potrebe. No, nisam ništa naučio. To je glavni razlog zbog kojeg sam se trudio pronaći državnu službu. Nisam nikada mrzio rad. Oduvijek sam radio, i pogledajte kako sam nagrađen. Nisam zasigurno tražio da živim u ogromnom hotelu! Nisam nikada zavidio ljudima kao što ste Vi, koji putuju željeznicom u privatnom vagonu. Nisam nikada želio otići u kazalište i sjediti u prvom ili drugom redu balkona. Bio bih potpuno zadovoljan da sam imao mogućnosti živjeti kao čovjek, no društvo mi to nije dozvolilo. Nema veze! Sretan sam što sam služio svojoj domovini kao vojnik i što sam dobro obavio svoju dužnost. Bila je to moja dužnost. Privukao sam na sebe pažnju svih vojnika i oficira koji su me upoznali. A oni koji sam želio da saznaju koliko sam bio dobar i uspješan, nisu to nikada otkrili. Nema veze! Moja me majka, meso mojeg

Uspio je privući pažnju čitavog svijeta, probivši srce šezdesetogodišnje gospođe. Na taj je način Lucheni zadovoljio svoju oholost? Morao bi shvatiti koliko je bio kukavan i koliko je izbor njegove žrtve bio dovršan. Zasigurno zna da mu se drugovi zbog toga dive. Trebalo bi da mu plate odštetu za sve godine samoće koje ga očekuju, budući da mu je odbijena apoteoza giljotine . . .

Naše se društvo ne poziva na savršenost. No, znači li sve ovo da se susrećemo s moralnom i materijalnom dekadencijom? Društvo treba pratiti svoju evolucijsku tendenciju, ponekad sporu, ponekad brzu, da bi se prilagodilo okolnostima. Nadamo se da ćemo uvijek pronalaziti osobe koje su spremne krenuti putem društvenih ideala. Pokušat će ih ostvariti i bez ovih učitelja mržnje, ovih apatrida koji možda priznaju samo radikalne sisteme, ali koji imaju iste ciljeve.

Društvo treba poduzeti mjere predostrožnosti protiv anarhije, a uspjeh će ako se brine za realnu mogućnost prehrane stanovništva i ako se bori protiv siromaštva. Savršena mjera predostrožnosti bilo bi poboljšanje naših zakona i naših institucija, kako bi postali humaniji. Samo uz napredak i evoluciju uspjeh ćemo otrgnuti anarhiji njene mlade generacije sljedbenika; oduzela nam ih je i loše s njima postupala. Društvo mora izaći iz svojeg obrambenog položaja i ući u otvoreni sukob s anarhistima. Samo će na taj način smanjiti broj njenih sljedbenika . . .

Moramo prikupiti djelotvorne mjere predostrožnosti da bi spriječili širenje anarhističkih ideja. I moramo pronaći način kojim bi uhitili ove zločince, kako bi zajamčili mir u društvu i odstranili anarhističku opasnost.

Opasnost je realna . . . Danas prisustvujemo velikom dvoboju između reda i kaosa. Ishod bi mogao biti tragičan. No, pobjeda bi bila zajamčena kad bi svatko od nas izvršavao svoju dužnost, na svim razinama društvene ljestvice, bio on princ ili proleter.

Vi, moja draga poroto, imate zadatak da dokažete čitavom svijetu kako je ženevsko pravosuđe potpuno svjesno svoje odgovornosti.

Da je Lucheniju suđeno u nekoj susjednoj državi bio bi siguran da ga čeka stratište, kao što on to cinično i želi. Ovdje će mu biti pošteđen život. No, mora zauvijek biti lišen slobode. Ljudsko ga oko više ne smije gledati. Mora mu biti određena kazna koju mi propisujemo umjesto smrtne kazne,

Kako i zašto sam ubio princezu Sisi

Istražni sudac Charles Léchet, 10 rujna 1898. u dva popodne, zaprima vijest o ubojstvu Elizabete austrijske carice i ugarsko-hrvatske kraljice, supruge Franja Josipa, na još nepoznatom mjestu Ženevskog kantona. Odmah kreće u palaču pravde na Place du Bourg-de-Four, gdje ga čeka Luigi Lucheni, uhićen na licu mjesta.

— Terete vas za pokušaj ubojstva Njezinog Veličanstva austrijske carice. Priznajete da ste počinili zločin?

— Da.

— Možete sjesti ako želite. Kako se zovete?

— Lucheni.

— Krsno ime?

— Luigi.

— Kada ste rođeni?

— 23. travnja 1873.

— Gdje?

— U Parizu.

— Zar niste Talijan?

— Da.

— Krsno ime vašeg oca?

— Ne znam.

— Izvanbračno dijete?

— Da.

— Krsno ime vaše majke?

— Luigia.

— Odrasli ste u Parizu?

— Ne.

— Onda gdje?

— U Parmu.

— Oženjen?

— Ne.

— Zanimanje?

— Radnik.

— Gdje stanujete?

Tišina

- Jeste li me razumjeli?
— Da.
— Onda? Želim znati gdje stanujete!
— Rue d'Enfer broj 8.
— Ovdje u Ženevi?
— Da.
— Koliko ste dugo u Ženevi?
— Od 5. rujna.
— Gdje ste prije bili?
— U Lausanni.
— Koliko ste se vremena zadržali tamo?
— Stigao sam u Lausannu 20. svibnja.
— Ove godine?
— Da.
— Gdje ste prebivali u Lausanni?
— U pansionu Matthey, Rue Mercerie 17.
— Što ste radili u Lausanni?
— Ono što svi moji zemljaci čine u inozemstvu: radio sam.
— Gdje?
— Na gradilištu nove poštanske zgrade. Naspram crkve.
— Dakle, ako smo točno shvatili, vi ste ovdje stigli izravno iz Lausanne prije pet dana.
— Da.
— Zovete se Lucheni, je li?
— Da.
— Lažete! Vi se niste zvali Lucheni!
— Da.
— U redu. Ali dozvolite mi da vas podsjetim kako nema smisla lagati.
— Ne lažem!
— Tim bolje.
— I vi ste napustili vaš posao u Lausanni tek tako, odjednom?
— Doživio sam nezgodu na poslu.
— Zašto ste došli u Ženevu? Što ste tražili ovdje?

Tišina

- Trebali bi znati zašto ste došli u Ženevu!

Ako uzmemo u obzir da je Lucheni imao suradnike, koju je on ulogu odigrao? Puko sredstvo za izvršenje atentata? Samo je slijedio naredbe? Da li je bio samo marioneta anarhističkih apostola koji sjede u svojim salonima i svojim pamfletima raspaljuju srca koja zatim izazivaju požare? Navlače masku anarhističke filozofije i vladaju se kao proroci, da bi zatim odbili bilo koji oblik solidarnosti s počiniteljem nedjela? Nemam nikakve milosti za te »salonske« anarhiste, koji se ograničavaju samo na huškanje. Njih bi trebali prve osuditi! Trebali bi živjeti pod prijetnjom, gonjeni, kako bi mogli suosjećati s mladima kojima naručuju ubojstva! . . .

Ako je zaista postojala zavjera protiv Njezinog Visočanstva carice austrijske, onda Lucheni nije odigrao sporednu ulogu. Bio je potpuno svjestan budućeg djela. Već se dugo vremena svojevoljno pripremao za takvo djelo. Pokušao je nabaviti oružje: nož, pištolj, turpiju, sasvim nebitno koje.

Ako je postojala zavjera, ne možemo reći da je on bio samo puko sredstvo. Zbog odlučnosti i odvažnosti pri atentatu možemo reći da je jedan od glavnih zavjerenika. Međutim, ako je usprkos svemu zaista bio samo sredstvo, onda imamo pred nama najopasnije od njih.

Lucheni, moja gospodo, nije rođeni ubojica, on je — citiram ga — bastion anarhizma! Anarhisti, paraziti druge polovice našeg stoljeća, prepoznaju njegovu odvažnost i odlučnost te mu dodjeljuju izvršenje nerazumnog i gnusnog zločina.

Anarhija, ta neljudska i varljiva hereza, obmanjuje brojne snažne i pametne ljude, ona je kao hobotnica koja širi svoje pipke. Negira društvene dužnosti pojedinca i zatire njegov osjećaj pripadnosti domovini i obitelji. Zatim pokušava nagristi temelje našeg društva, moralnu nasljednu baštinu čovječanstva, koja se prenosi već stoljećima. Kada se sve to obistini, društvo se stane moralno urušavati.

Anarhija je doktrina bez dogmi, bez ciljeva i bez propisnika. Sažima se u jednu tvrdnju: smrt vladarima! Ona je proizvod mržnje i zavisti. Dostiže svoj vrhunac kroz propagandu djelom i subverzivnim tekstovima, kojima svakodnevno pridobivaju nove ljude.

Anarhija stavlja nož u ruke oholim osobama, iskorištava njihov slavo-hlepan karakter, uvjerava ih kako će njihovo ime ostati vječno zapisano zlatnim slovima u anarhističkim knjigama. U biti, ući će samo u povijest zločina.

Lucheni laže i kada tvrdi da je vidio caricu u Budimpešti prije četiri godine, u ožujku ili lipnju. Dokazano je da carica 1894. nije bila u Budimpešti sve do listopada. U to je doba Lucheni još služio vojni rok u Italiji. Zbog čega sve te laži? Da li mu je možda caricu pokazao uvečer prije atentata netko koga mi ne poznajemo?

Lucheni i dalje laže kad tvrdi da je stigao u Ženevu 5. rujna i da je otišao u Evian 7. istog mjeseca. Usprkos istragama, u Evianu nije ostavio nikakvog traga. Nismo uspjeli otkriti ni gdje je noćio u Ženevi. 8. je viđen u jednom kafeu, a istog je dana napisao i pismo princezi Veri iz Palerma. Na razglednici je prikazan Quai du Mont-Blanc, mjesto na kojem će kasnije izvršiti atentat. Napisao je princezi kako mora otkazati putovanje u Pariz zbog neizrecivih razloga, bio je stoga primoran vratiti se u Culoz, a zatim u Ženevu. U subotu 10. rujna želio je ponovno napustiti Ženevu. Veoma čudno!

U petak je Lucheni viđen u društvu nekoliko osoba, koje on tvrdi da ne poznaje. Zbog toga smatram da Lucheni drži u tajnosti sve susrete i događaje koji su se odvili u pripremnoj fazi atentata. Ako je doista stigao u Ženevu 5. rujna onda nam tajni gdje je noćio i s kim je bio.

Lucheni je stalno priznavao krivicu. Čak i kad nam je tajio istinu, u određenim je trenucima to činio iz vlastite koristi, da ne bi nekome naštetio.

Ovo nam razmatranje otvara jedno pitanje: da li je Lucheni koji je izvršio atentat i moralni počinitelj istog ili pak ima i suradnika? Naše su se istrage kretale tim smjerom.

Slijedeći primjer svojih prethodnika, Lucheni tvrdi da je njegovo djelo realizacija njegovih anarhističkih ideja. Žrtvuje svoju slobodu za čitav život i radost koju danas osjeća. Hoće preuzeti čitavu odgovornost i ne želi ni s kim podijeliti čak ni djelić svoje tužne slave. Tako su oduvijek djelovali svi anarhisti!

Usprkos svim njegovim lažima, vjerojatno iza atentata stoji zavjera. Ne možemo zajamčiti, zato što ne možemo dokazati. No, kad bi ova pretpostavka bila istinita, ne bi se radilo o lokalnoj zavjeri. Kao što znamo, anarhisti mnogo putuju. Odlaze iz jednog mjesta u drugo, kao neki poslanici. Zavjera se realizira u određenom gradu, ali ona se planira u drugom, a priprema u nekom trećem. Razumijete, dakle, zašto ih je tako teško otkriti. . .

— Naravno da znam. Pročitao sam u novinama — u Lausanni — da je princ Orleanski bio u Ženevi.

— I što s tim?

— Došao sam ga ovdje ubiti.

— Francuskog prijestolonasljednika?

— Da.

— Jeste li vi svjesni što govorite?

— Dakako.

— Vi se svojevolumno optužujete? Nevjerojatno!

— Predajem se. Želio sam ubiti princa Orleanskog. Međutim, u Ženevi sam čuo da je već oputovao za kanton Wallis. No, pri povratku je ipak morao preći jezero parobrodom.

— Kako ste sve to saznali?

— Iz novina. Dva dana sam ga čekao na molu s kojeg isplovljavaju i uplovljavaju parobrodi. 7. sam, budući da nije došao, otišao u Evian.

— Zašto?

— U Evianu odsjedaju mnoge važne ličnosti. Princ Orleanski je mogao biti tamo. Ali nisam ga našao. Tako sam se u četvrtak vratio u Ženevu: odlučio sam zato da ubijem bilo koju ličnost, princa, kralja ili predsjednika republike; ionako pripadaju svi istoj rasi!

Léchet telefonski prima vijest o smrti carice te je objavljuje Lucheniju, koji odgovara vičući:

— Živjela anarhija! Živjeli anarhisti!

Iz ispitivanja grofice Sztaray, caričine dvorske dame, održanog istog dana

— Oko 1,35 carica i ja prešle smo cestu i uputile se duž obale jezera, prema plovilu. Sunce je bilo jako i Njezino je Visočanstvo otvorilo suncobran.

— Bile ste same.

— Da. Kraj Hotela de la Paix, pred kojim je s druge strane ceste čekao kočijaš u svojoj kočiji, približio se jedan čovjek. Taman ispred nas hinio

je da se spotaknuo; napravio je čudan pokret rukom, mislila sam da traži oslonac da ne padne. U tom trenutku nisam primijetila ništa drugo.

– Da li ste možda vidjeli oružje u rukama tog čovjeka?

– Spremna sam se zakleti da nije ništa imao u rukama. Baš ništa.

– Što se zatim desilo?

– Carica je bešumno pala. Tada sam shvatila da ju je ta osoba sigurno pogodila. Djelovao je neuvjerljivo. Nisam smjesta uvidjela težinu situacije, čim sam se nadvila uplašena nad nju Njezino se Visočanstvo počelo dizati. Pomogli su nam dva kočijaša. U kratko vrijeme Njezino je Visočanstvo bilo ponovno na nogama kraj nas. Smijala se. Uzrujana, upitala sam je na mađarskom: »Kako ste, Visočanstvo? Nešto Vam se desilo?«. »Ne.«, mirno je odgovorila. U međuvremenu je stigao do nas vratar Hotela Beau-Rivage; prisustvao je strašnoj sceni i zato nas je uporno molio da se vratimo u hotel. »Zašto?«, upitala je carica, »Moramo se požuriti ako želimo stići na parobrod!«. Stavila je šešir koji je bio ispaao, uzela lepezu i suncobran, pozdravila prisutne i krenula.

– Kao da se ništa nije dogodilo?

– Kao da se ništa nije dogodilo. Približila se i uhvatila me pod ruku. Vratar nas je obavijestio o uhićenju zlikovca. »Što je rekao vratar?«, upitala je carica. Pitanje me iznenadilo, zato što carica vrlo dobro čuje. Pogledala sam je. Primijetila sam da s naporom hoda i s upornošću molila da mi kaže kako se osjeća. »Mislim da me malo boli u prsima.«, odgovorila je. »Ali nisam baš sigurna.« Bile smo već stigle do plovila. Duž mostića parobroda njen korak nije bio baš siguran. Čim se ukrcala na parobrod rekla mi je prigušenim glasom: »Brzo, vašu ruku! Brzo, molim vas!«. Nisam je mogla pridržati; pala sam s njom na koljena, s njenom glavom naslonjenom na moja prsa. Povicila sam: »Liječnika! Liječnika!« Carica je ležala opuštena u mojim rukama, blijeda. Poslužitelj koji nas je dopratio na parobrod noseći naše ogrtače, dodao mi je vodu. Čim sam je poškropila po licu carica je otvorila oči. S užasom sam u njenim očima vidjela smrt.

– Što vi mislite da se desilo?

– Bila sam uvjerena da je doživjela srčanu kap. Netko je rekao da bi bilo bolje odnijeti onesviještenu caricu na gornju palubu, gdje bi brže došla k svijesti. Podigla su je dva muškarca, odnijela gore i plegla na klupu. U međuvremenu parobrod je već bio krenuo. Bili su u pravu; uz svjež zrak carica je došla k sebi. Otvorila je oči i nekoliko trenutaka

Suđenje

Izjave Luigija Luchenija

»Bijeda me natjerala da učinim što sam počinio, da osvetim vlastiti život.«

»Nemam suradnika. Ja sam svoj jedini suradnik.«

»Ne kajem se nizašto!«

»Siguran sam da bih ponovno počinio ono što sam učinio!«

Optužba javnog tužitelja

Lucheni je dao izjavu. Međutim, zatajio nam je dio istine. Rekao nam je da je došao u Ženevu ubiti princa Orleanskog. Ne vjerujem. Kao što ne vjerujem da je otišao u Evian iz istog razloga. Princ se u Ženevi zadržao samo jedan dan, 18. kolovoza. Bio je smješten u Hotelu de la Paix gdje je odsjeo i njegov otac, vojvoda du Chartres. Kada je Lucheni nestao iz Lausanne, 5. rujna, štampa nije uopće spominjala princa Orleanskog ili njegovog oca. Mada nam Lucheni tvrdi upravo suprotno. No, mora postojati razlog za Luchenijevo napuštanje Lausanne. Otišao je u Montreux, ili u okolicu, da bi se informirao o namjerama carice? Znao je da boravi u Cauxu. Caričin posjet je bio najavljen već tjednima. Da li je to Lucheni saznao od neke treće osobe? Da li su nesretnu caricu uhodili suradnici optuženoga? Sva su ova nagađanja moguća, zato što se Lucheniju gubi svaki trag između 5. i 8. rujna.

Lucheni laže kad tvrdi da je za caričin dolazak saznao iz novina u petak 9. rujna. Istraga je jasno dokazala da je njen dolazak štampa objavila tek u subotu 10. rujna. Ali, Lucheni je već u petak popodne čekao caricu pred hotelom Beau-Rivage! Dakle, informaciju o njenom dolasku dobio je na drugi način. Već je duže vrijeme čekao ispred hotela kad je carica po prvi puta ušla, u šest navečer. Otprilike u to se vrijeme vratila u Ženevu nakon posjete barunici Rothschild u Pregnyju.

U redu, moja gospodo! Objesite ovog jasnog nesretnika. Ali mi, mi sinovi ispaćenog naroda, mi vas preziremo!

Lucheni! Pođi tvojim križnim putem kao da krećeš u trijumf: visoke glave i ponosnog pogleda, vedrog srca. Drugi će slijediti tvoj primjer! U svim kutovima zemlje pridružiti će ti se zaštitnici siromašnih i ubogih! . . . Ubrzo neće više biti kraljeva i gospodara! Smrtnici su svi jednaki! Ne razlikuje ih rođenje nego vrlina.

Lucheni, ljubim ti ruke; ti si tisuću puta plemenitiji od svih smiješnih visočanstva ovoga svijeta!

Anarhija kraljuje!

lutala pogledom. Zatim je uz moju pomoć sjela: »Što mi se desilo?«, upitala me. To su bile njene posljednje riječi, ponovno je izgubila svijest. Otvorila sam joj bluzu i svileni korzet da bi mogla lakše disati. Čim sam odvezala vrpce primijetila sam na donjoj odjeći tamnu mrlju, veličine novčića. Odmaknula sam odjeću i otkrila ranicu u visini srca. Kapljica krvi se zgrušavala. U tom sam trenutku shvatila težinu situacije. Carica je probodena nožem! Nisam shvaćala zašto nisam prije primijetila što se desilo. Pozvala sam komandanta parobroda i rekla: »Na vašem brodu leži na smrt ranjeno Njezino Visočanstvo Elizabeta, austrijska carica i ugarsko-hrvatska kraljica. Ne možemo dozvoliti da umre bez liječnika i vjerske utjehe. Molim vas, naredite hitan povratak!«. Komandant se udaljio bez riječi i parobrod je promijenio smjer, u pravcu Ženeve.

Drugi dio Luchenijevog ispitivanja

- Tvrdite i dalje da se zovete Luigi Lucheni?
- Zovem se Lucheni!
- Ah, da! Istina je! Dakle, sada mi ispričajte što se zbilo.
- Tek je bilo odzvonilo jedan i trideset kada sam vidio da iz hotela izlazi carica, u pratnji iste gospođe s kojom se šetala jučer i jutros.
- Rekli ste » . . . s kojom se šetala jučer i jutros«?
- Da. Upravo tako.
- Kako znate?
- Kako znam? Zato što je pratim od jučer, kako bih inače znao?
- U redu. Nastavite vašu priču. Dakle, vidjeli ste kako carica i njezina dvorska dama napuštaju hotel.
- Da. Hodale su duž obale jezera, Quai du Mont-Blanc. Prije njih je krenuo jedan čovjek . . . posluga . . . s dva kaputa na ruci . . . kaputi koji su mogli pripadati samo gospođama iz visokog društva; izašao je iz istog hotela kao i carica te se uputio prema parobrodu »Gèneve«. Znao sam da parobrod u 1,40 kreće za Terriet, kraj Cauxa. I znao sam da se u Cauxu carica trebala iskrcati.
- Kako ste znali?
- Iz novina. Shvatio sam da onaj lakej pripada carici te da će zato i ona putovati istim brodom. Ubrzo je i carica izašla iz hotela, zajedno s onom drugom ženom.

- I . . . ?
- Sve se odvijalo po mojim planovima.
- Sve se odvijalo po vašim planovima?
- A kako drugačije?
- Ali, počinili ste grešku. Vi ste djelovali po naredbi! Sada imamo dokaze! Dobro. Sada ćete nam reći tko je naredio ovo sramotno ubojstvo. Odmah! Želimo smjesta znati. Govorite!
- Možete vjerovati što god želite. Sve se odvijalo kao što sam ja predvidio. Samo ja! Približile su se. Obije. Već sam je bio vidio u Budimpešti i kada . . .
- Kažete da ste caricu već jednom vidjeli u Budimpešti? Kada?
- Prije četiri godine. Ja sam bio u Budimpešti, i carica također.
- I carica se toliko približila vama da ste uspjeli jasno razabrati njeno lice i pouzdano je prepoznati?
- Točno.
- U redu. Gdje ste se toga jutra nalazili?
- Dok su one izlazile bio sam naslonjen na ogradu duž obale jezera.
- Gdje točno?
- Između Hotela de la Paix i pristaništa parobroda.
- Ali carica je napadnuta pred prostorom rezerviranog za kočijaše.
- Tako je. Potrčao sam prema njoj i prepriječio joj put. Sagnuo sam se i pogledao pod suncobran. Nisam želio napasti pogrešnu osobu. Obije se uvijek oblače u crno. Nije bila ni naročito lijepa. Već prilično stara. Tko tvrdi suprotno nije ju baš nikada vidio. Ili pak laže!
- Što se zatim desilo?
- Ništa. Napao sam je. To je sve.
- Čime?
- S vrlo šiljatim i oštrim sredstvom.
- S turpijicom?
- Da.
- Tko vam je dao?
- Nitko. Kupio sam je prije osam dana.
- Gdje?
- U Lausanni.
- Gdje točno? Kod koga?

sami ne bi nikada izvršili. Tražili su budalu i našli su vas! Obmanuli su vas, Lucheni! Prevarili! Sveli vas na puko oruđe!

– Lažete! On nije radnik! On je izdajica proletarijata! Ulizica! Rođeni rob! Nitko me nije iskoristio! Djelovao sam sâm i s predumišljajem. Sam sâm sebi naredio! Nitko drugi! U ovom svijetu, u ovakvom kakav je, ne vrijedi živjeti. Treba ga uništiti!

– Vi niste učinili ništa što bi dovelo čitav svijet u propast. Nemojte ni pomišljati. Nikako! To zna i autor pisma.

– Bijedna, ograničena budala; samo je takva osoba mogla napisati ovo pismo.

Pismo Luigiju Lucheniju

Iz Ženeve
Lucheniju!

Za nekoliko dana pojavit ćeš se na sudu, plemenita žrtvo borbe za oslobođenje čovječanstva. Uzimaju si pravo da ti sude za djelo koje si počinio. Vrijedat će te i blatiti, nazivat će te ubojicom, zločincem, kukavicom i tko zna još kakvim epitetima.

Ironijo! U zemlji koja se smatra republikom moramo slušati ovakve priče. Pozdravljaju se carevi i kraljevi, to jest svi oni koji su odgovorni za jadu čovječanstva. Carevi i kraljevi su beskorisni, smiješni, groteskni i zli. Oni su obični magarci na čije uši kruna polaže slijepu sudbinu, u čije je papke položeno žezlo kako bi bili još bijedniji i odvratniji. Na taj su način Židovi okrunili Isusa Krista, da bi ga izvrnuli podsmijehu.

Stari lunjajući mačak, koji sebe naziva carem Austrije, kraljem Ugarske, Češke i još ne znam čega, deklamira kao nikad dosada ljubavne ode pred Ženevskim jezerom. On, tiranin talijanskoga naroda, glumi ulogu žrtve! On, ubojica koji je nade čitavog jednog naroda utopio u moru krvi, prikazuje se kao žrtva atentata! Lucheni! Ironijo! Ovo je najveća sramota švicarskoga naroda. Wilhelm Tell, nemoj se više pojavljivati na bini! Calvin, zabrani svojoj sjeni šetnju gradom koji je danas izdao svoju tradiciju i svoju vjeru. Voltaire, bi li se i danas usudio veličati Ženevsko jezero?

– Zašto nisam dobio svoju poštu? Koliko dugo ćete prisvajati moja pisma?

– Dobit ćete sva svoja pisma.

– Kada?

– Čim završimo s preliminarnom istragom.

– Kada će to biti?

– Ubrzo. Želio bih da znate što o vama misli jedan radnik. Čovjek kao vi. Između ostalog, pismo stiže iz Lausanne.

»Monsieur Lucheni,

sada, kad ste zasigurno mirniji, pažljivo pročitajte retke koje je napisao jedan radnik i pokušajmo zajedno razumjeti čemu je služio Vaš zločin.

Smatrate se anarhistom. No, mogu Vam zajamčiti da jedna trećina osoba koje se proglašavaju anarhistima u stvari su vrlo brutalne; ostale dvije trećine, to jest većina, su lukave i oprezne osobe, zainteresirane da svim sredstvima na raspolaganju održe stanje nezadovoljstva, odnosno vječno žarište pobuna.

Netko Vam je ispričao lijepu bajku u kojoj se proriče uništenje buržoazije i kraj vlasti. Sva sredstva korištena za dostizanje cilja su opravdana! Bombe, noževi i tako dalje. Nakon čega se, moj dragi gospodine, vaša glava do ruba ispunila morem riječi, ovih naputaka za uništenje. Naoružali ste se, brutalna zvijeri, turpijom i izvršili strašni zločin koji jedan anarhist ne bi nikada počinio!

Kako ste kukavni!

I glupi! kao da ste rekli narodu kojeg ste nahuškali vašim subverzivnim činom: vi, koji ste potaknuti na krađu, na vatru, na atentat, evo vašeg plamena, bombe i noža! Evo puta! Teorija je lijepa, ali potrebno je i djelovati. I budući da ste najpametniji, morali ste započeti. Budite uvjereni, Monsieur, da dvije trećine teoretičara ne bi pristalo, zato što poštuju život, njegovu veliku vrijednost.«

Razumijete što kaže autor ovog pisma? Vi ste žrtva proračunatih osoba koje su iskoristile vašu hrabrost i vaš očaj da bi počinili djelo koje oni

– Od jednog staretinara. Negdje u starom gradu. Ne sjećam se detalja. Žao mi je.

– Kupili ste turpijicu samo da bi je upotrijebili pri atentatu na caricu?

– Kupio sam je samo da bih je upotrijebio za atentat. Nisam još mislio na caricu.

– Nastavite s pričom.

– Kad sam joj zadao udarac dobro sam znao da će umrijeti. Napao sam čitavom svojom snagom i osjetio kako oštrica prodire duboko u njezina prsa. Pala je čim sam je proboo. Zatim sam pobjegao.

– A oružje?

– Nitko nije pronašao?

– Ne. Gdje ste ostavili?

– Bacio sam.

– Gdje?

– Negdje.

– Vaš je bijeg imao određeni cilj? Kamo ste htjeli otići? Nemojte razmišljati! Odgovorite!

– Nisam želio pobjeći.

– Niste željeli pobjeći? Znači vi ste što brže pobjegli . . . tako, iz zabave?

– Tražio sam policiju. U početku je to bio dio mog plana. Želio sam se svojevolumno predati da bih mogao pred svima objasniti zašto sam to učinio.

– Zašto niste ostali na mjestu? Bilo bi logičnije.

– Nisam želio skončati kao Caserio¹, kojeg je linčovala pomahnitala masa, polumrtav prije nego što je stigla policija.

– Želite li možda još nešto reći? Vaš bijeg, čiji razlog morate još dokazati, se završio ubrzo nakon zlodjela, nekoliko stotina metara od mjesta zločina. Policija već satima traži oružje, bez rezultata. Kako objašnjavate sve to? U redu. Želite nešto nadodati?

– Priznajem da je moj jedini cilj bio ubojstvo austrijske carice, veoma me obradovala vijest o njezinoj smrti. Ja sam anarhist!

– I sami ste naumili taj cilj?

¹ Sante Caserio (1873.–1894.), anarhist, 1894. ubio nožem francuskog predsjednika Sadi-Carnota; osuđen na smrt giljotinom.

- Ništa nisam pripremao. Veliki Bakunjin nam je pokazao način na koji ćemo se osloboditi lanaca!
- Kojih lanaca?
- Lanaca koje su nam izopačeno plemstvo i kapitalistička buržoazija nametnuli!
- Da li vi znate kuda točno vodi put vašeg velikog Bakunjina?
- I vi pripadate buržoaziji i zato ne znate o čemu se radi. Ja vjerujem u propagandu djelom. A kao ja, i mnogi drugi. Na tisuće i tisuće u čitavom svijetu. Samo tako ćemo pobijediti.
- Još jedno pitanje. Kako ste znali da carica boravi u Ženevi?
- Iz novina.
- Da li ste već kažnjavani?
- Ne. Mada mi to ne ide u korist.
- Ne kajete se što ste vašu savjest opteretili tako sramotnim činom?
- Savjest? I osobe kao što sam ja imaju savjest, tako se barem kaže, ali nitko nikada nije htio priznati njenu dostojanstvenost. Tko živi u bijedi tisućama godinama, koga su uvijek mučili moćnici i bogati, tko je morao umirati u njihovim ratovima, ne mora se ni za što kajati!

Ispitivanje, 10. rujan 1898.

- Pitali ste me gdje stanujem. Odgovorio sam Rue d'Enfer broj 8. Bio sam tamo posljednje dvije noći. Zatim sam rekao da sam u srijedu i četvrtak bio u Evianu. Zato nisam mogao odsjesti kod gospođe Seydoux od 5.
- Gdje ste spavali od 5. do 7.?
- I dalje u starom gradu.
- Gdje točno? Kod koga?
- Žao mi je. Ne znam adresu. Hodajući, vidio sam da iznajmljuju sobe i ušao. Nisam pamtim baš imena ulica.
- Naredit ću da se kontroliraju svi registri svih iznajmljivača soba u starom gradu. Pa ćemo vidjeti da li govorite istinu!
- Možete si poštediti trud. Nitko me nije pitao ni ime ni isprave.
- Želite me uvjeriti da je čovjek vaše inteligencije negdje spavao, ali ne zna gdje i kod koga?

- Tko to kaže, govori laži!
- Ne dijelim vaše mišljenje. Poznajete krojača Cencija iz Rue Perron?
- Ne.
- Meni su pak rekli da ste jeli kod njega, sa Gualduccijem i Silvom.
- Ne poznajem ga.
- A Ciancabillu?³
- Ne poznajem ga.
- Anarhist koji ne poznaje Ciancabillu?
- Možda sam pročitao nešto o njemu u listu »L'Agitateur«.
- I noću ste se sretali s njim na Place Montebenon, u Lausanni!
- Nikada.
- Ali znate da se anarhisti tamo skupljaju otkad je Garino . . . nestao sa kasom socijalističkog kluba. Policija vas je zaustavila na Place Montebenon! Zašto ste bili tamo ako se niste trebali sresti s vašim prijateljima?
- Nemam nikakvih veza s drugim anarhistima.
- Kako ste dosadni! Pričate stalno istu priču! Mogli bi nam reći mnoge stvari bez da ugrozite vaše suradnike.
- Nema suradnika!
- Šteta, mislio sam da ste pametniji.

Ispitivanje, 4. listopada 1898.

- U tjednu kada ste mislili da ste me izigrali naučio sam nešto od vaših učitelja. Hoću reći, od anarhista. Slušao sam osobe koje se razumiju u predmet i ne ponavljaju papagajski kao vi! Želim precizirati da odbijam anarhiju. Ona je utopija i tragedija za svoje sljedbenike. No, pošto ne očekujem da imamo slične stavove, želim vam pročitati jedno pismo upućeno vama.

³ Giuseppe Ciancabilla (1872.–1904.), anarhist individualist, urednik brojnih časopisa u Europi i SAD-u, pobornik propagande djelom; u svojim je člancima podržao Luchenija, Brescija, Czolgosza itd.

»Anarhisti moraju slijediti samo svoj vlastiti nagon. Nagon je najprirodniji osjećaj slobodnog čovjeka. Mi egzaltiramo plemenitog pojedinca koji slijedeći vlastiti nagon ustaje sam, zlokoban, i napada najživlju metu buržoaske tiranije. Slavni atentatori kao što su Ravachol, Emile Henry, Sante Caserio, Michele Angiolillo, Luigi Lucheni, predstavljaju najsjajnije primjere individualističke borbe.«

- Da, prijatelji. Odgovorite, molim vas!
- Gustavo je iz gradića nedaleko od mojeg mjesta odrastanja.
- I?
- To je sve!
- Osim toga je i anarhist. Zaboravili ste nam napomenuti.
- Ne, Gustavo nije anarhist.
- Onda zašto ste mu slali anarhističku štampu?
- Zato što sam ga poznavao. Mogao sam slati samo nekome koga poznajem!

Ispitivanje, 2. listopada 1898.

- Jedan vaš poznanik, neki Bignami, rekao nam je da ste bili s njim u svratištu redovnika Velikog svetog Bernarda.
- Bignami . . . , ime mi nije poznato, ali znam na koga se odnosite. Mislim da je dolazio iz Sittena. Kako god bilo, želio se vratiti u Italiju. Jadnik. Priglup. Lutao je Italijom uvjeren da će naći posao. To jest, mjestom gdje Talijani jure čitav dan da bi mogli skromno preživljavati.
- Što se s njim desilo?
- Ne znam. Odvojili smo se u Martignyju. Nastavio je sam.
- Stvarno ste imali namjeru ući u Legiju stranaca?
- Da. Bio bih otišao u Legiju stranaca samo da sam bio siguran da će me dodijeliti konjici. Ili možda ne.
- Što vas je navelo?
- Sav ljudski ološ se nalazi u Legiji stranaca. Svi oni koje nitko ne želi. Oni koje svi odbacuju.
- I to je razlog? Iz pouzdanih izvora doznao sam da vaš prijatelj Posio nije došao s vama samo u Vevey, nego i u Thonon. I ne samo jednom. Na primjer, 6. rujna. Bio je i Barbotti.
- Ništa ne znam o tome.
- Vrlo sam iznenađen, rekao je zato što ste i vi bili u Thononu 6. rujna.
- 6. rujna bio sam u Ženevi, a ne u Thononu.
- To ste mi ponovili više puta. Međutim, ja posjedujem informacije koje tvrde baš suprotno. Pozvan ste na anarhistički sastanak u Thonon 6. rujna, gdje ste dobili upute za izvršenje atentata na caricu!

- Mislim da precjenjujete moju inteligenciju.
- Kada ste stigli u Ženevu?
- 5., oko jedan popodne.
- Dobro. Vi tvrdite da ne znate gdje ste spavali prve dvije noći. No, negdje ste jeli! Možda, pri šetnji, ste i ušli u neku gostionicu. . . Dva dana je prilično dugo! S nekim ste i pričali! Recite mi imena dvije ili tri osobe – dovoljno je i jedne – koje ste vidjeli i s kojima ste popričali. Ovdje u Ženevi, hoću reći. Između ponedjeljka i srijede, kao što ste vi rekli. Između 5. i 7. rujna! Konobar, jedan vrtlar od brojnih parkova, policajac kojem ste možda zatražili informaciju. Kupili ste barem komad kruha! Ili ne?
- Nisam ni s kim govorio.
- Nemoguće! Dobro razmislite!
- Nisam s nikim govorio.
- I niste ništa jeli? Sve te dane niste ušli u nijednu trgovinu i u nijednu gostionicu? Niste popili ni čašu vina?
- Da, ali ne sjećam se gdje.
- U redu, ostavimo to po strani. Tko je bio mladić koji je s vama prenoćio kod Seydoux?
- Nisam ga poznavao.
- Možda me niste razumjeli. Govorim o vašem prijatelju s kojim ste prekjucher, u četvrtak, otišli kod Seydoux. . .
- On nije moj prijatelj.
- Kako želite. Ali bili ste zajedno.
- Da.
- Onda. Vi ste četiri puta platili i za njega, trideset centi po danu za krevet koji ste dijelili – onaj desno kraj vrata, u sobi u kojoj spavaju i drugi vaši sunarodnjaci. Točno?
- Da.
- U redu. O tom čovjeku s kojim ste stigli u četvrtak, s kojim ste napustili kuću u petak rano ujutro, s kojim ste iste noći dijelili krevet. . . s kojim ste jutros izašli iz kuće u Rue d’Enfer. . . o tom čovjeku ja govorim. Želim znati njegovo ime!
- Već sam vam rekao da ne znam. Bio je moj zemljak i anarhist kao što sam ja. Anarhisti se međusobno ne pitaju za imena. Upoznao sam ga na brodu. . . tijekom puta iz Eviana do ovdje.

- Kako znate da je anarhist?
- Tko je anarhist lako prepoznaje sebi slične.
- Kako?
- Ne mogu to objasniti jednom buržuju.
- Zašto ste platili za njega ako ga niste ni poznavali? Je li to uobičajeno među anarhistima?
- Da. Tko ima novaca, plaća. Nama novac ne znači ništa. Potrošiti novac na druga je najbolji način na koji ga utrošiti.
- Gdje se sada nalazi taj drug?
- Nije mu se dopala Ženeva. Želio je otići.
- Kamo?
- Nismo si postavljali pitanja. Ni ime ni ništa drugo.
- Vrlo praktičan sistem.
- Da.
- Vi i vaš . . . nepoznati drug ste unajmili krevet na dvije noći. Točno?
- Da.
- Zašto?
- Nisam imao dovoljno novca za duži boravak.
- A k tome ste obojica htjeli danas ubiti caricu Elizabetu.
- Samo sam ja htio ubiti jednu važnu ličnost pri prvoj prilici. Tako je! Mojeg druga ne zanimaju takve stvari. No, ni ja nisam u četvrtak znao da ću danas biti takve sreće da obistinim moj plan.
- (*Pisar*) Trebam i to zapisati?
- Želite li da vaša posljednja izjava bude unesena u zapisnik?
- Zašto ne? Čini mi se da ste nezadovoljni što čujete istinu. Ovo je istina!
- Silno bih želio znati gdje ste prenoćili u Evianu, ako se sjećate.
- Dakako, sjećam se.
- Baš mi je drago.
- U jednom kafeu, na gornjem katu moglo se i prespavati. Ima ih mnogo takvih u Evianu. Naravno, ime ulice, ako je i postojala, ne sjećam se. U odnosu na Ženevu, Evian je maleno naselje.
- Jeste li barem u stanju opisati gdje se nalazio navedeni kafe?
- Ne. Ali da se nalazimo tamo, mogao bih.

Ispitivanje, 19. rujan 1898.

- Sjećam se da ste dobili vojno odlikovanje, kojim se ponosite, pretpostavljam. Zašto ste odlikovani?
- Zbog izgubljene bitke, u kojoj nisam ni sudjelovao. Poznata je kao bitka kod Adve. U stvari se odvila u Seviju. 1. ožujka 1896. Tamo je 100.000 snažnih Abesinaca pobilo 20.000 bijednih talijanskih vojnika. Ja sam imao sreće što sam se u tom trenutku nalazio sa 500 drugova na minijaturnom i smrdljivom teretnom brodu; plovili smo iz Palerma u Eritreju. Propustili smo borbu, ali stigli smo na vrijeme da prisustvujemo porazu. Pošto nisu više imali ništa za dati, dali su nam odlikovanje. I to je sve.
- Na čudni se način opraštate. Vašem prijatelju Papisu iz Versoixa još dugujete 80 franaka . . .
- Ne Papisu nego hotelu de la Balance.
- Mattheyju u Lausanni dugujete 30 franaka, a 1894. nestali ste netragom iz Züricha a da niste platili.
- Iz Züricha? Moguće je, čini mi se da se vlasnik pansiona zvao Benesch.
- Točno! Taj se čovjek zove Benesch. Za neke stvari vas dobro služi pamćenje! I pošto je gospodin Benesch uvjeren da vi imate novaca za platiti dug, odlučio je podignuti tužbu protiv vas.
- Tuži me da mu platim dug? Recite mu da sam spreman doći u Zürich čim odslužim kaznu.
- Budući da vas danas služi pamćenje, želio bih se vratiti na prve dvije noći koje ste proveli u Ženevi. One između 5. i 6. te između 6. i 7. rujna.
- Već sam vam rekao sve što znam.

Ispitivanje, 26. rujan 1898.

- Poznajete osobu imenom Guerzola?
- Gustavo?
- Da, zove se baš Gustavo. Tko je on?
- Vojnik iz mogjeg eskadrona. Pisao mi je?
- Ne. Prijatelji ste?
- Prijatelji?

– Znam! Ja sam na putovanja otišao samo maštom. Mogao sam pisati bilješke o imaginarnim putovanjima u San Francisco . . . Shangai . . . ili na Sjeverni pol.

– Ali govorili ste o Zürichu, Neuchâtelu! Mjesta nadohvat ruke!

– Nisam nikada bio u tim mjestima. Bilo mi je žao što sam morao dugo vremena provesti u Lausanni pa sam počeo maštati o mjestima koja bih volio posjetiti. I u koje doba. Na koncu sam sve zapisao.

– Bili ste u Lyonu 25. travnja! Zašto?

– Ne znam.

– Razmislite, molim vas! Zašto ste željeli biti u Lyonu upravo 25. travnja? Tko je bio tamo? Susret anarhista?

– Ne znam.

– Što se radili u Zürichu 22. i 23. srpnja? Objasnite nam!

– Ne mogu vam objasniti. Nisam bio u Zürichu. Čitavo sam vrijeme bio u Lausannei.

– Sami ste rekli da ste htjeli posjetiti gradove zabilježene u vašoj teci, s datumima. Morali ste imati razlog.

– Ne! Nisam imao nikakvog razloga. Nikakvog! I datumi su samo plod mašte. Kunem se!

– U redu, ostavimo po strani. Imam ovdje jedan papirić zaplijenjen u pansionu Matthey nakon vašeg odlaska. Zapisali ste vrijeme polazaka parobroda i vlakova za Ženevu.

– Želio sam otići u Ženevu. Morao sam znati polazak vlakova. Ili parobroda. Nisam se još bio odlučio čime putovati, željeznicom ili brodom.

– Onda objasnite mi zašto ste zapisali vrijeme polaska za dva suprotna smjera. Za Montreaux! Prema Territetu! To je smjer za Caux!

– Kada osoba nema posla i ne zna kako utučiti vrijeme, sretna ja da može nešto raditi. Bilo što! I tako sam ih sve zapisao.

– Ovo je stvarno izvanredno!

Tišina

– Nije teško shvatiti zašto ste zapisali vrijeme polazaka za Montreux. Željeli ste otići u slučaju da carica nije došla u Ženevu!

– Već sam vam rekao zašto. Nema drugih razloga!

– Ne vjerujem nijednoj riječi. Možete ići.

– Evian je u Francuskoj! Mislite da se jedan švicarski sudac i jedan talijanski zatvorenik u očekivanju suđenja mogu tako lako šetati francuskim tлом?

– Vi bi to trebali znati bolje od mene. Mogu vam pokazati na licu mjesta kafe u kojem sam spavao, ne tražite više od toga.

– Prije ste me željeli uvjeriti da ste stanovali u Rue d'Enfer od 5. Zatim, misleći da ste nas uvjerali, tvrdili ste kako ne znate gdje ste proveli prethodne dane. Kažete da ne poznate ni adresu u Ženevi ni onu u Evianu. Na koncu, kažete da ne poznajete čak ni krsno ime čovjeka s kojim ste proveli dva dana i dvije noći. Tko uopće može povjerovati u sve to? Državni tužilac? Porota? Tko?

Tišina

– Na postavljeno pitanje morate smjesta odgovoriti. Ili, ako vam je draže, mogu vas ostaviti nekoliko dana u samici. Na taj se način mnogim osobama vratilo pamćenje! Izgubit ćete volju za smijehom.

– Zašto ste tako okrutni prema meni? Uhitili ste me. Imate i moje priznanje. Zar nije dovoljno?

Popis osobnih stvari u vlasništvu Luigija Luchenija

4 kovanice Švicarske konfederacije u vrijednosti od 10 centi svaka;

1 kovanica Švicarske konfederacije u vrijednosti od 20 centi; 1 kovanica Švicarske konfederacije u vrijednosti od 50 centi.

Zatim:

3 francuske kovanice u vrijednosti od 10 centi svaka; 1 francuska kovanica u vrijednosti od 5 centi;

1 belgijska kovanica u vrijednosti od 5 belgijskih franaka.

Na temelju novčanog iznosa u gotovini možemo zaključiti da atentator nije proveo duže vrijeme ni u Francuskoj ni u Belgiji. Obje zemlje bile su središta anarhističkog pokreta.

1 mala platnena koverta u kojoj je pronađeno: 7 bonova za gradsku kuhinju u Ženevi, svaki u vrijednosti od 10 centi.

1 potvrda o dodjeli Afričkog ordena.

1 fotografija u uniformi talijanske konjice.

1 popis inozemnih gostiju prisutnih u Evianu od 3. do 5. rujna 1898.
4 opuška cigara.

Luchenijevo pismo upućeno Giuseppeu Turcu, vlasniku i odgovornom uredniku napuljskog liberalnog lista »Don Maurizio«

Ženeva, 11. rujna 1898.

Gospodine Uredniče, Vaše mi se novine čine veoma prikladnim za moj cilj: pružiti nekoliko informacija. Zato sam odlučio da se obratim vama. Osim toga, većina mojih poznanika živi u Napulju.

Molim vas da se usprotivite onoj štampi (ili bih možda trebao reći čitavoj štampi) koja se usuđuje klasificirati me kao rođenog ubojicu, slijedeći teorije onog profesora (imenom Lombroso, ako se ne varam) koji tvrdi da je osoba s većim oblikom glave potencijalni ubojica. Žao mi je što mu moram priopćiti da ako misli da je otkrio Ameriku, onda se grdno vara. Barem u mojem slučaju.

Molim vas, osim toga, da se usprotivite svim onim glasilima koji tvrde da je Lucheni počinio to djelo zbog siromaštva. I to je potpuno netočno!

Na kraju želim naglasiti: ako vladajuće klase neće priznati da izrabljuju svoje bližnje, bit će im nanesena ista kazna koju je niže potpisani već naneo nekoj drugoj osobi. Ne samo vladarima, predsjednicima i ministri-
ma, nego i svima drugima koji tlače svoje bližnje. Nije dalek dan kada će pravi prijatelji čovječanstva iskorijeniti izrabljivače, kao što sam već napisao. Da bi izgradili novi svijet potrebno je samo jedno geslo: Samo tko radi smije jesti!

S poštovanjem, Luigi Lucheni
uvjereni anarhist

Ishod obdukcije, trajanje 55 minuta

Obdukcija leša Njezinog Visočanstva carice i kraljice Elizabete, koja se odvila u prisustvu carsko-kraljevskog namjesnika grofa Kuefsteina,

— Ovdje imam zapisnik od 16. rujna iz ureda za strance u Lausanni, u kojem izjavljujete da ste boravili u gradu dva tjedna. A nama ste rekli da ste bili tamo od 20. svibnja.

— Istina je.

— Što je istina?

— Stigao sam u Lausannu u svibnju.

— Zašto to niste rekli uredu za strance?

— Zato što se nisam prijavio pri dolasku, i onda je bolje reći da se nalaziš u gradu tek nekoliko dana.

— Imamo načina i sredstva da dokažemo istinitost vaših izjava.

— Austrijska carica bila bi još živa da sam imao 50 franaka za odlazak u Rim.

— To ste nam već rekli!

— Bio bih uspješniji od Acciarita², bio bih zario nož tako duboko između rebara da bi Umberto ostao na mjestu mrtav!

— Slušajte me! Pogledajte teku! U istom je stanju kao kada su je zaplijenili? Nije se ništa izmijenilo? Nije ništa nadodano?

— To je moja teka.

— Dobro. Onda objasnite nam što ste radili u Lyonu.

— U Lyonu?

— U vašoj teci piše da ste 25. bili u Lyonu. 5., 9. i 26. lipnja u Ženevi . . . 21. u Montreuxu . . . 22. i 23. srpnja u Zürichu . . . 2. i 29. u Bernu . . . 4. kolovoza u Thononu . . .

— Nisam nikada bio u Thononu!

— Ovdje jasno piše! Vi ste napisali!

— Ja sam to napisao, istina je, ali ja sam samo sanjario o tim putovanjima, dok sam u stvari čitavo vrijeme bio u Lausanni.

— A put u Vevey s vašim prijateljem Posiom? Što je to bilo?

— Bio je samo izlet.

— Izlet kao onaj u Neuchâtel 20. lipnja i u Montreaux 21.?

— Ne, ne! Stalno sam bi Lausanni!

— Ne pričajte laži! Zabilježili ste vaša putovanja. Ovdje, u ovu teku!

² Pietro Acciarito (1871.—1943.), anarhist, 1897. izvršio neuspjeli atentat nožem na talijanskog kralja Umberta I. (kojeg će 1900. ubiti anarhist Gaetano Bresci) i osuđen na doživotni prisilni rad.

– Tim ste nožem željeli izvršiti vaš atentat! Posio je znao! Idemo još dalje. Iz Veveyja ste otišli u Caux, možda trkom, budući da se nalaze blizu. Da ste imali dovoljno novca za nož bili odmah tamo izvršili atentat. Vaše šanse za bijeg u Cauxu, gdje je samo jedan hotel, bile su zasigurno mnogo više nego u Ženevi. Pošto je propala kupovina noža vaš je suradnik Posio ometao caricu dok ste vi u blizini krišom promatrali scenu, kako bi dobro urezali u sjećanje lice vaše žrtve. Prvi puta ste vidjeli caricu u Cauxu, a ne u Budimpešti!

– Ne mogu vas natjerati da mi vjerujete. Nisam nikada u životu posjetio Caux. Želio sam ubiti princa Orelanskog. Zatim, pošto ga nisam našao, odlučio sam se posvetiti carici. Ubio sam je zato što sam anarhist! Posio i Martinelli nisu! Pitajte njih! Ne znaju tko je Malatesta. Ili Bakunjin. Ili Kropotkin. Ništa ne čitaju i ništa ne uče. Ovaj svijet, oduran, bezvrijedan i mrzak je njihov svijet!

– Za danas mi je dosta vaših priča.

Ispitivanje, 16. rujan 1898.

– Znam da mi još mnogo toga skrivate. Znam i da ste mi ispričali poluistinu, i do jutros sam još vjerovao, ponekad. No sada je dosta!

– Uvijek se trudim da vam kažem istinu.

– Ne izgleda! Evo vaše *Anarhističke pjesmarice*.

– Moja pjesmarica, ovo je moja pjesmarica koju mi je netko uzeo.

– Točno! Vi ste je napisali?

– Prepisao, ne napisao. Ja sam prepisao!

– Kako je ova pjesmarica stigla na policiju?

– Dok sam bio u Lausanni često sam provodio večeri u parku kraj Place Montbenon. Ponekad sam sretao prijatelje, šetao s njima, raspravljao. Ili sam sjedio na klupi i čitao. Kad bi pala noć razmišljao sam o pročitanom. 16. kolovoza, dok sam sjedio miran i blažen na klupi, jedna je policijska patrola prošla parkom. Već je bilo prilično mračno. Žandari su se smjesta uputili prema meni i zatražili isprave. Pošto ih nisam imao odveli su me u postaju, pretražili džepove, pronašli teku i zaplijenili. Zatim su mi naredili da sutradan dođem u ured za strance, s ispravama. I otišao sam, kao što su mi rekli, ali nisu mi vratili moju pjesmaricu.

poručnika feldmaršala von Berzeviczyja, dvorske dame grofice Sztaray, državnog tužioca i istražnog suca, ustanovila je ranu uzrokovanu oštricom dužine oko osam centimetra i po, koja je prodrla u prsni koš u visini četvrtog rebra te probila pluća i srce, uzrokujući teško unutarnje krvarenje; smrt je bila postepena i bezbolna.

Izjava prof. Reverdina

Budući da su tri ruba oružja bila iznenađujuće vrlo oštra, na početku je krvarenje bilo zaista neznatno. Zato je krv istjecala iz srca i sakupljala se u osrčju. Dok se ovaj potonji ne ispuni potpuno krvlju, blokirajući rad srca, osoba ostaje na životu. U tom vremenskom periodu carica je prošla put od mjesta atentata do plovila. S izbodenim srcem. Istjecanje krvi u osrčje je postepeno onemogućavalo rad srca sve do njegovog potpunog zastoja. Navedeni spori proces je fiziološki odgovor na pitanje zašto je carica ustala i bez ičije pomoći nastavila hodati. Ipak, potrebna je neuobičajena snaga volje i ogromna samokontrola, koje rijetke osobe na svijetu posjeduju.

Ispitivanje, 11. rujan 1898.

– Slijedili ste kriomice caricu i groficu Sztaray, dok su te dvije gospođe šetale gradom.

– Tko vam je to ispričao?

– Nema veze. Znamo i nešto više. Znamo da su vas nakon atentata čekale dvije osobe na stanici. Budući da vi niste došli, vaši prijatelji su krenuli vlakom u 14,10 preko francuske granice. Čini mi se, stiglo je vrijeme da sve priznate. Potpuno priznate. Što znači da mi želimo znati ne samo imena tih dviju osoba na stanici, već i imena svih osoba koje su od samog početka bile upoznate s vašim planom i koje su vam pomogle pri realizaciji. Pokušajte biti iskren i pošten.

– Amen!

– Bilo bi bolje da prestane prkositi čitavom svijetu, može vam samo naštetiti. Moglo bi biti opasno nastaviti opovrgavati okolnosti za koje mi već posjedujemo dokaze.

– Koje okolnosti?

— Je li istina da ste jučer, oko 10 sati, sjedili na klupi u blizini Hotela Beau-Rivage? Da ili ne?

— Priznajem.

— Priznajete da ste na klupi razgovarali s jednim pedesetgodišnjakom bijele brade, fino odjevenim?

— Zašto ne bih trebao priznati!

— Tko je bio taj čovjek? Tko je bio čovjek s bijelom bradom?

— Stanovnik Ženeve. U prvom momentu mislio sam da je gost hotela, pošto je bio tako otmjen. Malo sam se zadržao s njim — ako još ne znate!

— Znamo mnogo više nego što vi mislite! Govorili ste o putovanju i bijegu! Što kažete na to?

— Ne sjećam se teme razgovora. Možda smo govorili o putovanjima, a ne o odlasku. Zasigurno ne o bijegu. Započeo sam razgovor s navedenim gospodinom kao sve osobe na klupi koje žele izmijeniti nekoliko riječi sa susjednom osobom. Što ne obvezuje na razgovor o bjegovima!

— Navedeni čovjek nije stanovnik Ženeve!

— Stvarno? Rekao mi je da je iz Ženeve. No, ako vi znate bolje od mene, ne želim vam proturječiti.

— Razgovarali ste na talijanskom!

— Da, trudio se. Mislio sam da želi osvježiti svoje znanje iz talijanskog jezika. Možda je bio tako ljubazan prema meni upravo iz tog razloga. Otmjene osobe su obično suzdržane prema ljudima kao što sam ja.

— Vi ste savršeni glumac, Lucheni. No, nećete nas prevariti. Na vašu žalost znamo da ste navečer prije ubojstva vi, taj »nevini ženevski građanin« i onaj mladić s kojim ste noćili kod Seydoux, pratili caricu. Možda ste namjeravali izvršiti ubojstvo u petak, ali niste imali prilike. Je li tako?

— To je samo mašta! Ja nemam suradnika! Imam prijatelja, istina. Na tisuće. Na desetine tisuća.

— Što znači »prijatelj«?

— Nije tako teško shvatiti. Osvrnite se. Vidjet ćete ih ostavljene na milost i nemilost bogataša i kapitalista. U mračnim i pljesnivim tvornicama. Na poljima koja su od početka čovječanstva obrađivali gladnici da bi nahranili bogate. Svi zatvori ovoga svijeta ne bi bili dovoljni da zatvore sve moje prijatelje! Svi su bili spremni da mi pomognu, trebao sam ih samo pozvati. No, meni nije bila potrebna njihova pomoć.

Vaš

Luigi Lucheni
veoma uvjeren
u anarhističke ideje

Ispitivanje, 15. rujan 1898.

— Izvješćujem vas da je jedan od vaših suradnika zatvoren.

— Nemam suradnika!

— Imamo priznanje krivice.

— Gluposti! Ja sam ubio caricu! Nitko drugi!

— Sa turpijom čiju je dršku izradio vaš suradnik, Martinelli.

— Istina je! Martinelli je izradio dršku.

— A željeli ste nas uvjeriti da ste je vi napravili!

— Ne, ne, Martinelli je učinio, ali nije znao čemu mi služi turpijica.

— Savršeno je znao čemu služi! I što prije sve priznate, bit će bolje!

— Bez drške nisam imao pritiska, zato sam otišao Martinelliju. Pitao me što ću s njom, a ja sam mu odgovorio da mi treba za osobnu obranu.

— Lažete! Zašto ste nas u subotu htjeli uvjeriti da ste caricu ubili nožem? Da bi zaštitili Martinellija. Zato što je Martinelli znao čemu služi oštrica, a unatoč tome odlučio vam je pomoći. To se zove suradništvo!

— Martinelli nije anarhist!

— Ima osoba u Lausanni koje tvrde suprotno.

— Onda lažu.

— Postoji samo jedna osoba koja laže: vi! Pronaći ćemo vaše suradnike. Sve! Budite sigurni! Sve ćemo vas dovesti pred sud. Nemojte nas smatrati budalama!

— Nema suradnika i nisam nikada lagao.

— Što ste radili u Veveyju?

— U Veveyju?

— Bili ste u Veveyju. I ne sam, nego s prijateljem. Tamo ste vi i Posio, vaš drugi suradnik, otišli u jedan dućan da kupite nož. Zaboravili ste nam to spomenuti.

— Važno je? Nismo ga kupili.

Pismo Luigija Luchenija upućeno uredniku lista »Gazzetta di Parma«, Parma, Italija

Ženeva, 15. rujan 1898.

Gospodine Uredniče, ovim Vam pismom želim objasniti zašto sam dobročinitelj čovječanstva i zašto nosim titulu »anarhist«. Ne morate se plašiti! Tijekom mogeg služenja vojske u Napulju vrlo sam rado čitao novine kao što su »Il Mattino« i »Il Corriere di Napoli«, koji su imali čast objavljivati epizode Crispijevog klana, plemenitog i divnog napuljskog aristokrata. Znaete iz kojeg sam razloga želio čitati te novine? Ne. Smjesta ću Vam objasniti. Zbog velike operne sezone u Napulju! Dva stupca prve stranice bila su potpuno posvećena, od početka do kraja, opisu haljine barunice B., kaputa grofice F. i tako sve do kraja stupca (ne želim Vam oduzimati vremena).

Listajući dalje, neizostavno su objavljivani detaljni opisi prijama princeze D. ili markize T., upriličenih prethodne večeri. Bilo je tužno otkriti kako bal nije potrajao do pet ujutro i da zbog toga grofčina kći nije mogla otplesati u zagrljaju markiza još kvadrilja, mada je to željela.

Gospodine Uredniče, osjećam da ne mogu podnijeti takvu tragediju; moja temperatura se penje na 43 stupnja. Stoga umirem i zaboravljam moj gospodski život. . .

U jednoj ulici mjesta Posilippo pronađena je osoba koja nije više davala znakove života. Mogla je biti i žena. Zašto je umrla? Zato što su sva naša braća osuđena da umru od gladi.

I Vi još imate hrabrosti da nam ometate put? Ubojico! Vi gasite žeđ ljudskom krvlju! Zašto da i Vas ne ubijem? Bijedo! Bijedo!

. . . Cigara koju ste dali kao napojnicu jednom konobaru, nije više dovoljna. Nema više vremena da podupire vaše trule stračare! Urušit će Vam se na glavu!

. . . Molite papu Leona XIII, umirućeg, da se zauzme za Vas. No, već je prekasno!

Ponavljam Vam, s moje strane, provodit ću dane lupajući glavom o zidove ćelije kako bih još jednom vidio sunce koje ste nam Vi i Vaš bližnji kukavički oduzeli!

– Na temelju vašeg iskaza pratili ste caricu već od petka! Potpisali ste ga, a mi imamo i očevica.

– Istina je da sam u petak čekao caricu ispred Hotela Beau-Rivage. Vidio sam nju i njezinu damu gdje silaze s kočije i ulaze u hotel. To je bilo sve što sam želio znati. Zatim sam otišao.

– Kada se to odvalo? U koliko sati?

– Nešto poslije šest navečer.

– I kamo ste otišli?

– U Rue d'Enfer.

– Ponovno lažete! Niste mogli otići u Rue d'Enfer u šest navečer. Gospođa Seydoux ne želi nikoga u kući sve do osam!

– Točno. Ostao sam sjediti na klupi u Jardin Anglais, a onda sam otišao kod gospođe Seydoux.

– S kim?

– Sam.

Ispitivanje, 12. rujan 1898.

– Zašto ste tvrdili da niste ubili caricu nožem? Niste pomislili da će obdukcija odbaciti vaše tvrdnje i u nedostatku oružja?

Tišina

– Zašto ste toliko željeli zatajiti postojanje oružja? Mora postojati razlog.

– Nema posebnog razloga. Vi ste mi gurnuli u usta riječ nož!

– Čini mi se da je dosada bilo prilično teško gurnuti vam u usta nešto što ne želite! Kako ste nabavili turpijicu?

– Kupio sam.

– Kada? Gdje?

– U Lausanni. Na tržnici kraj Place de la Ripone. Našao sam je na štandu. Oko prije dva tjedna. U stvari, želio sam kupiti nož, ali bio je preskup za mene. Zato sam odlučio kupiti turpijicu. Preostalo mi je samo napraviti dršku i bila bi savršena. Izradio sam je od drva, da je prilagodim dlanu. Koštala me jedan franak. Nisam imao drugih troškova.

– Jeste li ponosan na vašu ruktvorinu?

– Da.

– Vidim! Mada sam iznenađen što nam niste ranije ispričali ovu prekrasnu priču.

Tišina

– U redu. Ostavimo to trenutno po strani. Ispričajte nam nešto o Budimpešti. Rekli ste da ste u ovom gradu vidjeli caricu Elizabetu, točno?

– Da.

– Kada ste bili u Budimpešti?

– Prije četiri godine, 1894.

– To već znam. U kojem mjesecu? Koliko ste se zadržali? Od kada do kada? Gdje ste stanovali? Gdje ste radili? Onda?

– Mislim da je bilo proljeće.

– Što podrazumijevate pod proljećem? Ožujak, travanj, svibanj ili lipanj?

– Ne sjećam se točno. Bilo je već dosta toplo. Čini mi se da je bio lipanj. Ili možda srpanj.

– Srpanj nije proljeće!

– Ne.

– Onda nije bilo proljeće. Dobro. Gdje ste prebivali u Budimpešti?

– U desetom distriktu, u oblasti Steinbruch. Zaboravio sam ime ulice. Zadržao sam se manje od dva tjedna, jer sam bio našao posao samo na pet dana.

– Gdje? Kod koga?

– Na cestovnom gradilištu. Ne sjećam se imena poslodavca. Bilo je komplicirano. Hoću reći, za jednog stranca kao što sam ja.

– I u Budimpešti ste vidjeli caricu?

– Da.

– Došla je do vašeg radnog mjesta?

– Ne. Bio je neradni dan. Prošetao sam se da razgledam stari grad, na drugoj obali Dunava. Carica je prošla kraj mene, na otvorenoj kočiji. Pokraj dvorca.

– Brojne stvari tako brzo zaboravljate, ali lice vaše buduće žrtve je ostalo trajno upečaćeno u vašem sjećanju!

– Da.

– Zašto? Imali ste već tada namjeru ubiti caricu?

– Ne. Nisam još o tome razmišljao.

– Otkada ste anarhist?

Pismo upućeno Luigiju Lucheniju

Ženeva, 14. rujan

Dragi druže, Tvoja velika gesta oplemenjuje rad časnih ljudi, to jest svih onih koji ne žive od tuđeg rada . . . i koji se bore za dobrobit čovječanstva. Uvjerila nas je u brzu pobjedu. Narod još ima heroja! Drugi će slijediti Tvoj primjer! Ubio si jednu ženu; sluge i varalice, koje plaćaju novcem pripadnika mrtve klase, rekli su novinama da je tvoj čin beskoristan. Potpuno su izgubili razum. Puni su bijesa, straha i užasa. I trebaju biti! . . . Ova je žena bila zločinac od rođenja. Nije nikada radila! Uvijek je željela samo naređivati. Pakosna je kao i njezin suprug. Oboje su kriv za smrt svojeg sina koji je želio biti prijatelj naroda. Ali i drugi će, Orléans, prije ili poslije pasti! . . .

Znamo da će socijalizam izboriti pobjedu nad svim pokušajima zatiranja. Plemeniti druže, ne gubi nadu! Velika pobjeda je blizu! Narod će otvoriti vrata Tvojem zatvoru! Nećeš biti nikada zaboravljen! Ostat ćeš zauvijek u našim srcima! Budi čovjek! Nadaj se!

Jedan za sve!

Još jedno pismo upućeno Luigiju Lucheniju

Dragi Luigi, veoma me dojmio bespoštedan udarac koji si nanio predstavniku austrijske buržoazije. Naravno, imao je teške posljedice za sve nas koji živimo u Švicarskoj. Ne gubi hrabrost, drugi će slijediti Tvoj primjer. Ali ne u Švicarskoj. Bilo bi beskorisno. Sjeti se naše nesretne domovine! Iščekujemo Tvoje suđenje koje će se ubrzo odviti u Ženevi, mada bi austrijska vlada trebala tražiti izručenje.

Nemoj nikome pisati, da ne ugroziš druge.

Tebi i tvojim idejama!

A. R.

U ime Ženevskih drugova!

i uz pozdrav svih

Vaše klase vrše nad drugim osobama; pošto imam usta želim svima dati na znanje da se smatram Vašim bratom. Budući da sam pravi komunist ne mogu više podnijeti ovu nepravdu. I budući da sam pravi filantrop, objavljujem Vam da nije više tako dalek trenutak kada će novo sunce, jednako za sve, zasjati!

Što se mene tiče dobro znam da neću vidjeti ni novo, a ni staro sunce. U dvadesetpet godina kojih sam proveo na ovom svijetu vidio sam dovoljno. Gospođo Princezo, jamčim Vam iz svega srca (mojeg divljeg srca ili, ako vam je draže, razumnog) da nisam nikada bio zadovoljan kao danas. I kažem otvoreno, radije bih, ako je moguće, da me osudi sud u Luzernskom kantonu; pitao sam izravno predsjednika švicarske konfederacije . . .

. . . zato što se želim popeti stepenicama koje vode na giljotinu; i neću trebati ničiju pomoć. Ako moj zahtjev neće biti prihvaćen, pitat ću suca da mi izgradi podzemni zatvor ispod krasnog Ženevskog jezera, kako ne bih više vidio ni sreo podle kraljeve koji praznuju pod suncem koliko god žele.

Želim završiti napominjući da moram napisati još pisama i da sam trenutno jako zauzet čitanjem knjiga koje smatram prikladnima. Mogu Vam navesti naslove da se možete nasmijati? Radi se o »Revue des deux mondes«: sadrži prekrasne maksime (šteta što priče nisu čitave!). Baš ono što Lucheniju treba! Evo jedne od tih mudrih izreka: »Bolje živjeti kao pas ali u miru, nego kao čovjek u anarhiji!«. Divota, je li Madame? Još jedne: »Samo iz poštivanja zakona može se izroditi mir!«. Ovoj zaista nije potrebno ništa nadodati! Šteta što nije navedeno ime autora. Mogao bih mu moliti krunicu svake večeri. Vremena imam na pretek!

Molim Vas da me Vi i kapetan konjice oprostite ako sam Vam, na neki način, izazvao neugodnosti. Dobro znam da ovo što se zbilo u Ženevi nije Vas se dotaknulo. Molim kapetana konjice da pozdravi eskadron u moje ime . . . Posebni pozdrav svima koji su upoznali pukovniku Monferrato. Pozdravi i Vašoj obitelji od Vašeg sluga

Luigija Luchenija
uvjerenog komunista

U slučaju da mi želite odgovoriti smatram da nije potrebno navoditi moju adresu.

– Otkada sam počeo rasuđivati. Bio sam ogorčen zbog načina na koji se tretiraju i maltretiraju osobe kao što sam ja. Krivce za našu bijedu pronašao sam u vlasti, državi i Crkvi. Kasnije sam shvatio da oni koji nama upravljaju i nasilnički nas guše uz pomoć policije i vojnika, nemaju nikakve namjere izmijeniti situaciju. Naprotiv. Žele održavati stvari ovakvima kakve jesu, sve u svoju korist. Nema nikakve razlike između monarhije i republike. Plemići, buržoazija i Crkva su jedno. Svi žive izrabljujući znoj i bijedu seljaka i radnika, postajući sve bogatiji i sve gojazniji.

– Otkada se deklarirani anarhist?

– Stvar me počela dublje zanimati dok sam služio vojni rok.

– Vi ste član anarhističke grupe ili organizacije?

– Ne. Ja sam usamljeni anarhist. Odbijam svaki oblik udruživanja. Prave anarhističke ideje ne priznaju nikakvu vrstu organizacije. Organizacija, i ona najjednostavnija, iziskuje birokraciju, a birokracija je osnovni element omražene državne vlasti.

– Koliko ste godina pohađali školu?

– Oko dvije godine. I ja bih bio radije išao u školu deset ili petnaest godina kao vi. Ali doći će dan kada će škole i fakulteti biti otvoreni za sve. I za najsiromašnije i uboge.

– Rekli ste da ste rođeni u Parizu. Kada ste napustili grad?

– Bio sam jako mali, moja prva sjećanja sežu do sirotišta u Parmu.

– Što znate o vašim roditeljima?

– Ništa. Nisam ih nikada upoznao i nitko mi nije pričao o njima. Moja majka se odrekla čim me rodila, a moj otac još prije, čim sam začet. Zatim su me usvojile pohlepne osobe koje su se smatrale mojim roditeljima i koje su kupile dućan s ono malo novaca što im je država slala za mene.

– Gdje se sve to odvijalo?

– U Parmu. A zatim u okolici grada, kad sam posvojen. U malom naselju imenom Varano. Tada sam još išao u školu. No, istovremeno sam morao i zarađivati, a novac sam davao njima. U početku sam radio kao vrtlar i sluga za župnike okolnih naselja. Sa deset godina sam napustio školu, tada sam počeo raditi kao klesar. Sve što sam više rastao i jačao, tako su poslovi postajali sve teži. Sa šesnaest godina nosio sam pragove i tračnice na gradilištima željezničke linije Parma – La Spezia. Od tada sam više puta mijenjao posao.

– Zašto?

– Zato. Zato jer se vjeruje da se negdje drugdje može zaraditi nekoliko lira više. Ili par mizernih centi. Zato što netko kaže da je tamo kruh jeftiniji. Ili stanovanje. Ili vino. Ili zato jer su stanovnici ljubazniji prema strancima. Zato što se čovjek nada da će postići uvijek nešto više, a to se zatim ne desi. Zato.

– Kada ste napustili vaše roditelje?

– Posljednje?

– Da.

– Kad sam napustio posao na gradilištu željeznice i otišao u Genovu. Na jesen '89. U genovskoj luci sam pronašao jednodnevne poslove. No, većinu vremena sam proveo pateći glad i hladnoću. Bila je to vrlo oštra zima. Na proljeće sam po prvi puta došao u Švicarsku. U Tessin. Prije u Chiasso, a onda u Airolo. Radio sam na gradilištima cesta. Tessin mi se sviđao. Uvjeti rada bili su bolji nego kod nas u Italiji. A osjećao sam se kao doma, ljudi su pokazivali razumijevanje. Nisam se osjećao kao stranac. U Tessinu sam ostao dvije godine. Izdržao sam čitavo razdoblje.

– I onda?

– U proljeće. . .

– 1892.?

– Da. Jedan moj zemljak mi je rekao kako je s druge strane Alpa bolje, da ima više posla i manje radnika. Kad je snijeg okopnio, krenuli smo. Najprije od Sv. Gottharda do Andermatta, zatim preko prijelaza Furkel. Bio je gori od Gottharda. Onda smo prešli zaleđenu Ronu, niz uvalu Rajne sve do Ženevskog jezera.

– Pješice?

– A kako drugačije? I većinu vremena bez cipela. Bosonogi ili u krpa-ma.

– Koliko ste vremena putovali?

– Ne bih točno znao. Oko mjesec dana, čini mi se. Bio je kraj travnja ili početak svibnja kad smo krenuli za Versoix kroz Lausannu i Nyon. U Versoixu sam pronašao posao. Ponovno na cestovnom gradilištu. Poslodavac se zvao Papis i bio je vrlo razuman čovjek. Po prvi put u životu imao sam jednu malu sobu samo za sebe. Bez grijanja, bez rasvjete, ali s vratima koja sam mogao zatvoriti. To je bilo nešto novo za mene.

– Gdje ste stanovali?

– Zašto baš »Don Marzio«? Možda je najprikladniji?

– Zasigurno bolji od »Osservatore romano«. Ali »Don Marzio« nije anarhistički list, mada bi vi željeli da je tako.

– Zašto ste napisali pismo?

– Zašto? Zato da bi svi znali što sam učinio i da ne bi mislili da sam lud.

Pismo Luigija Luchenija upućeno predsjedniku Švicarske konfederacije, Eugènu Ruffyju

Ženeva, 14. rujan 1898.

Uvaženo Gospodstvo, budući da niže potpisani posjeduje uvjete da bude osuđen na smrtnu kaznu i budući da takva kazna ne postoji u kantonu i u Ženevskoj republici, čast mi je upitati Vašu Ekscelenciju da mi se sudi u Luzernskom kantonu, gdje je takva kazna na snazi.

Zamolio bih Vašu Ekscelenciju da ne pomisli na neozbiljnost moje molbe. Naprotiv! Ako bi bilo potrebno, molim Vas da se posavjetujete s predstavnikom navedenog švicarskog kantona.

S dubokim poštovanjem Luigi Lucheni,
anarhist, jedan od najopasnijih

Pismo Luigija Luchenija gospođi Dolores de Vera Aragonskoj, princezi della Guardia, ulica Torre Arza (Palača Alliata), Palermo, Sicilija, Italija

Ženeva, 14. rujan 1898.

Gospođo Princezo, znam da nisam dostojan da Vam se obratim. Ali to činim jer se moram boriti protiv opakog zla, protiv nasilja koje osobe iz

– Da niste možda bili u Milanu?
 – Ne. Bio sam u Salvanu.
 – Bilo bi logičnije da se čovjek vaših ideja našao uz rame svojih drugova u borbi. Kako je moguće da ste ostali u Salvanu, umjesto da ste pohitali u pomoć vašim zemljacima koji su se borili na barikadama u Milanu?
 – Već sam vam objasnio da sam izolirani anarhist. Radije ću iskoristiti moje snage na drugačiji način nego ih uložiti u beskorisne otvorene borbe protiv vlasti, koje su osuđene na propast.
 – Govorili ste o atentatu kojeg ste željeli izvesti na princa Orleanskog.
 – Da. To je bila moja prvotna namjera.
 – Lažete.
 – Ne lažem!
 – Zašto ste onda došli u Ženevu 5. da bi ubili princa Orleanskog, ako u rujnu nijedan član orleanske loze nije bio ni u gradu ni u njegovoj okolini?
 – Pročitao sam u novinama.
 – Gdje? U kojim novinama?
 – U Lausanni. Međutim, ne sjećam se više u kojima novinama.
 – S najvećim pouzdanjem znamo da nijedan Orléans nije u to doba bio u Ženevi. Provjerili smo. Ako ste pročitali suprotno, vijest je bila lažna. Slažete se?
 – Ali ja sam to pročitao!
 – Onda su novine pogriješile. Da ili ne?
 – Ako Orléans nije bio ovdje, onda da.
 – Ili novine uopće ne postoje. I to ćemo vrlo brzo provjeriti. Tko je Giuseppe Turco?
 – Giuseppe Turco? Turco je urednik jednih napuljskih novina »Don Marzio«.
 – Anarhist?
 – Ne, ne vjerujem.
 – Poznajete ga? Prijatelji ste?
 – Ne poznajem ga. I nisam njegov prijatelj.
 – Zašto ste mu pisali?
 – Zato što mislim da gospodin Turco ima dovoljno hrabrosti da objavi moje pismo.

– U hotelu. Tako smo ga zvali. Hotel de la Balance! Tamo sam spavao i hranio se.
 – Vaš boravak u Versoixu se odvio mnogo prije vašeg posjeta Budimpešti, ali ne sjećate se gdje ste u Budimpešti ni radili ni stanovali! Kako objašnjavate činjenicu da se nekih stvari dobro sjećate, dok su vam druge potpuno ishlapile?
 – Nemam pojma. Dok sam živio u Versoixu po prvi put sam posjetio Ženevu, udaljenu samo petnaest kilometara. Imao sam tada poznanike tamo; danas ih više nema. U Versoixu sam se zadržao oko deset mjeseci. Početkom 1893. ponovno sam krenuo putovati sjeverom. U Uetikonu, kraj Ženevskog jezera, radio sam oko šest mjeseci kao zidar kod gospodina Casagranda; zatim u Sonnenbergu, dva kilometra dalje, na izgradnji jednog velikog mosta. Šef se zvao Fischer, koliko se sjećam. U proljeće 1894. krenuo sam na novi put. Kroz Beč, gdje sam se zadržao samo nekoliko dana, stigao sam u mađarsku prijestolnicu. Desi se putem da sretnoš nekoga koji putuje na neko mjesto pa tako kreneš s njim. Mogao sam otići u Budimpeštu isto kao i u Berlin.
 – Ili u Bruxelles!
 – Da. Zašto ne?
 – Niste se dugo zadržali u Belgiji!
 – U Belgiji? Ne. Nisam nikada bio. Nikada.
 – Kako je moguće ako ste u džepu imali belgijsku kovanicu?
 – Pronašao sam je u Lausanni, na Quay d'Ouchy, nedaleko od luke.
 – Često ste šetali lukom?
 – Nekoliko sam se puta prošetao obalom jezera, ali to zasigurno nije zabranjeno.
 – Možda ste čekali caricu?
 – U Ouchyju?
 – Da, u Ouchyju! Dobro ste me razumjeli!
 – Nisam znao da je carica u Ouchyju ili u Lausanni, ili da uopće namjerava otići.
 – No znali ste da kani posjetiti Ženevu!
 – Ne, nisam znao. I nisam nikada tvrdio suprotno.

Nastavak ispitivanja, 12. rujan 1898.

– Dakle, bili ste u Budimpešti! Budimpešta, u proljeće ili početkom ljeta 1894. Točno?

– Da.

– Objasnite mi ovo: nakon što ste bili tamo dva tjedna, vi ste prešli golemu razdaljinu između Züricha i Budimpešte da bi se vratili nazad?

– Da.

– Zaista čudesno. Zašto ste niste duže zadržali?

– Jer nisam našao posao. Jer sam ostao bez prebijene pare; jer nisam imao ni za komad kruha; jer nisam imao gdje prenoćiti. Onda je jedan drug, koji je bio iskusniji od mene u takvim situacijama, došao na sjajnu ideju. Otišli smo na talijanski konzulat, rekli da smo u neimaštini i da se želimo vratiti u Italiju. Ishod je bio zapanjujući, ali tada je u Budimpešti bilo vrlo malo talijanskih radnika. Konzul nam je dao doznaku kojom smo kod pogranične policije podigli željezničku kartu za Rijeku.

– Zašto baš za Rijeku?

– Ne znam. Trebate pitati konzula. Mi ga nismo pitali iz straha da se čovjek ne predomisli. Policija nas je zadržala tijekom noći. Slijedećeg smo jutro dobili hranu za put i ukrkali se na vlak. Putovali smo dva dana i dvije noći; imali smo za jesti; osjećali smo se kao gospoda. I u Rijeci smo se razišli. Ja sam otišao pješice u Trst, gdje me uhitila austrijska policija. Proveo sam dva dana u zatvoru, a zatim sam protjeran.

– Kada se sve to odvijalo?

– Mislim da je bilo krajem lipnja, početkom srpnja, jer sam polovicom srpnja 1894. otišao u vojsku.

– Dobro me slušajte, Lucheni, ako ste iz Austrije protjerani krajem lipnja, početkom srpnja, znači da ste u Budimpeštu, gdje ste se zadržali dva tjedna, stigli početkom lipnja. A ne u ožujku ili travnju kao što se tvrdili jučer!

Tišina

– Jeste li i dalje uvjereni da ste u Budimpešti boravili tijekom ožujka ili travnja?

– Ne znam. Moguće je da se datumi ne podudaraju baš uvijek.

– Ja pak mislim da smo stigli do vrlo važne točke istrage i da se zato niste namjerno htjeli sjetiti.

– Zašto je moj boravak u Budimpešti toliko bitan?

– Na to ću vam odgovoriti kada dođe vrijeme. Nastavimo. Rekrutirani ste srpnja 1894. U koju pukovnicu?

– U treći konjički eskadron, 13. pukovnija Monferrato.

– Gdje je bila smještena pukovnija?

– U Caserti i u Napulju. Zapovjednik mojeg eskadrona bio je princ Aragonski.

– Koliko ste dugo služili vojni rok?

– Tri godine i po, kao što je propisano talijanskim zakonom.

– Jeste li drage volje služili?

– Ne. No, ipak sam bio dobar vojnik. Možete pitati mojeg zapovjednika.

– Kada ste napustili vojsku?

– Polovicom prosinca 1897. Ali ostao sam, privatno, u službi princa Aragonskog daljnja tri mjeseca i po. Ponekad smo bili u Napulju, ponekad u Palermu. Želio sam vidjeti kako se živi izrabljujući znoj radnika i mogu vam zajamčiti da je vrlo prijatno. Dodijalo mi je. Prvog travnja krenuo sam za Genovu teretnim brodom. Iz Genove sam, kroz Ventimigliu i Montecarlo, otišao u Torino, pješke. Noćio sam u prihvatilištu za beskućnike. Vrijeme je bilo lijepo; činilo se da je proljeće uranilo. I tako sam se odlučio na prijelaz St. Bernarda.

– U travnju?

– Da. Krenuo sam i stigao, kao što možete vidjeti! Ako mi ne vjerujete možete pitati djevojku iz svratišta, tamo gore; onu što prodaje cigarete. Sigurno će se sjećati mene. Između ostalog, poklonio sam joj i moju fotografiju.

– Kako se djevojka zvala?

– Nije mi rekla. Želite li još nešto znati?

– Da. Gdje ste prenoćili prve noći u Švicarskoj?

– U Martignyju. Tamo sam upoznao gospodina Massera, koji me odmah zaposlio kao zidara u Salvanu. Mislim da sam ostao kod njega barem pet tjedana. Iz Salvana sam došao izravno u Lausanne, 20. ili 22. svibnja, gdje sam se zadržao sve do 5. rujna, to jest dok nisam došao u Ženevu.

– Gdje ste bili u vrijeme milanskih nemira?

– U Salvanu.